

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 94(477):2-737
ББК 63.3(4Укр)4-725

Василь Менько

Історія церковних братств в Україні у польській історіографії

В статті проаналізовано науковий доробок польської історіографії по проблемі церковних братств в Україні. Показано основні досягнення і тенденції в аналізі теми, з'ясована степінь вивчення окремих аспектів проблеми і виявлено мало досліджувані питання.

Ключові слова: братства, церква, митрополія.

Початки православних церковних братств, їх роль у суспільному та релігійно-національному русі, їх генеза, здавна привертала увагу дослідників. Чи не найбільший внесок у дослідження проблеми зробили українські та російські історики – Ярослав Ісаєвич¹, та Б.Флоря². В історіографічному аспекті слід відзначити праці М.Капраля³, в яких автор простежує вивченість проблем, пов'язаних з ранньою історією братств, також праці Паславського⁴. На тему братств написані дисертації Ю.Шустової⁵ також С.Лукашової⁶, в 2006 році вийшла в світ її праця присвячена братствам київської митрополії⁷, в якій доробок польських науковців простежений фрагментарно. На жаль і в найновішій монографії Ю.Шустової⁸ у великому історіографічному огляді, доробок польських істориків навіть не згадується. З огляду на це, предмет даної статті набуває виразної актуальності.

Помітний внесок у вивчення братської проблематики внесли братськознавчі студії в польській історіографії, яка в минулому православними братствами спеціально не займалася. Ставимо за мету проаналізувати внесок польської історіографії у вивчення історії православних братств, охарактеризувати процес нагромадження історичних знань, основні риси, концепції, здобутки та недоліки досліджень, виявлення маловивчених та дискусійних питань, які потребують подальшого вивчення.

Автор першої монографічної праці про унію в польській науці⁹ Е. Ліковський розглядав діяльність братств, які він уважав

міщанськими організаціями, в контексті рухів з реформування церкви. Проте їх інституційні засади були чужими східній церкві, оскільки встановили «неприродні» відносини з ієрархією, які мали найгірші наслідки. Позитивний вплив братств на релігійно-церковне відродження історик визнавав лише до моменту надання патріархами права ставропігії, коли вони зробили братства своїми «шпигунами». Відтак, братства лише збільшували «заколот» у церковній організації, породжуючи незгоди між світськими та єпископатом. На його думку, братське шкільництво також не сприяло відродженню, оскільки сіяло ересі. Хоч ставропігія братств мала певний вплив на унію Г. Балабана, автор все ж безпосереднього зв'язку між проблемами не бачить.

Міжвоєнний період в польській церковній історіографії був відзначений тим, що вона збагатилася працями польських істориків про церковні братства. Автор праці про унію та князя К. Острозького¹⁰ К. Левіцький, підкреслив роль братств в історії унії. На перше місце він ставив просвітницьку та благодійну діяльність братств, на друге – боротьбу проти всевладдя єпископату за автономію, на третє – захист від католицької експансії. При цьому він вважав, що боротьба львівського братства за автономію перешкоджала боротьбі проти унії, внаслідок чого було завдано шкоди консолідації православних. З іншого боку, боротьба з унією негативно вплинула на освітню діяльність братств. Через те, що не було знайдено відповідної форми залежності братств від єпископату, склалися певні передумови унії. Причиною ж боротьби братств з єпископатом був недостатній культурний рівень останнього та брак ідей розвитку православ'я в його середовищі.

Автор праці про православну церкву Речі Посполитої, К. Ходиніцький, вважав, що мотив переходу до унії Гедеона Балабана випливає з наслідків надання ставропігії львівському братству: Єпископ хотів унезалежитись від влади патріархів та урізати автономію братства¹¹.

Польська історіографія, як відомо, має значні успіхи в дослідженні римо-католицьких братств¹². Починаючи з 90-х рр. XX ст., польські науковці досліджують унійні братства¹³. В. Колбук у невеликій публікації розглянув статутні засади унійних братств у західних єпархіях митрополії, користуючись матеріалами XVII-XIX ст.¹⁴ К. Кузьмак і М. Шегді належить велика енциклопедична стаття про церковні братства¹⁵, які визначаються ними як «віровизнавальні-національні» об'єднання. Дослідники вважають, що безпосередньою причиною розквіту братств на зламі XVI-XVII ст. була потреба в релігійно-моральній

реформі православної церкви, яка зазнавала загроз ззовні впливами католицького костюла, латинської культури і експансією Речі Посполитої на Схід, а також церковна унія.

В організаційно-структурному і соціальному плані, типowo міщанським було лише львівське братство, більшість же братств набуло міжстанового характеру. В унійних братствах дослідники слушно виокремили тип капланських. Вони акцентують харитативні функції братств, їх адміністративно-господарчу діяльність, організацію і провадження культурно-освітніх інституцій, книговидавничу діяльність, суспільні і політичні функції. Водночас К.Кузьмак і М.Шегда недвозначно ставлять на перше місце релігійні функції братств, які «заполонили» православне життя, запанували над місцевою ієрархією, а також здійснювали засадничий вплив на церковні стосунки.

Ситуація в польській історіографії поживалася і в зв'язку з виходом праці історика А.Міроновича з Білостока, який опублікував загальноючу студію «Церковні братства Речі Посполитої», що вийшла друком 2003р.¹⁶ Якщо хронологія дослідження братств традиційно обмежується в історіографії ХІХ ст., то А.Міронович явно відійшов від цієї засади, довівши історію підляських братств (у пізньому середньовіччі вони діяли в Більську, Дрогичині та Клещелях) до 2002 р. (йдеться про відроджене тепер братство в Білостоці). Він досить своєрідно визначає братства: це, «релігійно-професійні» організації, з «релігійними і філантропійними» функціями. З'ясовуючи проблему генези братств¹⁷, історик виводить їх з віровизнавальних конфліктів в цехах та з тієї ситуації, в якій опинилася православна церква в католицькій державі в першій половині ХVІ ст. У другій половині цього століття формуються братства нового типу, з огляду на інші чинники: зростання релігійної та культурної свідомості руської людності, збільшення політичного значення міщанства в містах магдебурзького права. Додається також вплив латинської церкви та протестантської Реформації, підвищення релігійно-політичної активності православної еліти, спричиненої ростом національної і релігійної свідомості міського населення, а також загальним рівнем побожності. Надання патріархами ставропігії було пов'язане з їх «добрими» інтенціями направи церкви, проте воно спричинило загострення конфліктів, які, своєю чергою, послабили становище ієрархії. Зв'язок генези братського руху з унією дослідник простежує в аспекті того, що окремі владики спокусилися можливістю звільнитися від опіки ставропігійних братств, а також обіцянками сенатських «крісел». На жаль, механізм дії цього зв'язку, добре відомого з давнішої літератури, дослідник не пояснює.

У монографічному дослідженні про православні осередки Підляшшя А.Міронович констатує, що конфлікт ієрархії з братствами є однією з причин унії. Він також не погоджується з католицькими та православними істориками XIX ст., які вважали, що нібито ставропігія була імпульсом до організаційного розкладу церкви. Навпаки, ставропігія «підносила ранг світського елемента, який, у підсумку, став більш прив'язаний до православ'я [тобто, до національної церкви], ніж єпископат»¹⁸.

Назагал, ще зовсім недавно, історія братств на регіональному рівні залишалася лише мрією. Винятком із цього правила були оглядова стаття С.Літака¹⁹ та розвідка Д.Вереди про унійні братства Берестейщини XVIII ст.²⁰

О таним часом сміливо заявила себе Беата Лоренс із Жешува. Перед тим у декількох статтях вона реконструювала історію братств Перемишльської єпархії²¹. Досить цікавими є статистичні та фактологічні дані щодо заснування та діяльності братств²². Вона також опублікувала статут братства при церкві Св.Онуфрія у Ярославі 1749 р.²³. На жаль, даними про ставропігійні братства дослідниця не оперує, а її рефлексії про зв'язок братського руху з унією обмежується лише поберестейським періодом. Тепер зібраний матеріал дослідниця узагальнила в монографії²⁴.

Чи не вперше в історіографії Б.Лоренс широко залучила до дослідження братської проблематики протоколи церковних візитацій. Також добре вивчено комплекс рукописних братських книг, акти Перемишльського єпископського духовного суду, різноманітні церковні акти та привілеї. Порівнюючи церковні братства з костельними (тобто, українські з польськими), Б.Лоренс зазначає, що перші відіграли більшу роль у релігійному та суспільному житті церкви та суспільства. Особливо це проявилось наприкінці XVI – XVII ст. Проте унійні тенденції призупинили згаданий процес. На терені Перемишльської єпархії мали місце й інші вагомні особливості: взаємопроникнення польських і руських впливів, католицького, православного і унійного віровизнань. Відзначаючи, що в історіографії XIX ст. братства трактувалися, як винятково релігійні інституції, авторка дещо відходить від традицій польської історіографії і досліджує, переважно, світські форми діяльності братств. Так, вже у вступі вона недвозначно наголошує, що її книга присвячена «організаціям, які зібрали світських людей різних станів, пов'язаних з православною і унійною церквою»²⁵.

У монографії Б.Лоренс спочатку окреслила організаційно-територіальну організацію Перемишльської єпархії, зупини-

лась на початках братського руху в православної церкві в XVI ст., подала чітку систему періодизації проблеми. У наступний, унійний період, з'явилося 25 нових братств у містах і 19 в селах. Починаючи від Інокентія Винницького, єпископат прихильно ставився до братського руху, який зазнав змін на підставі ухвал Замойського синоду 1720 р. На останньому етапі братський рух розширився, в основному, за рахунок сільських парафій (їх число збільшилося на 97 одиниць); міських організацій з'явилося 28. На жаль, кількісне зростання братств не означало збільшення їх якості. 1783 р. нова австрійська адміністрація зліквідувала будь-які церковні братства. Однак це не призвело до абсолютної ліквідації руху. Деякі братства пережили йосифінські реформи і продовжували діяти в XIX ст. Навіть у 30-х рр. XX ст. продовжувало існувати кавалерське братство в Старому Самборі.

Б.Лоренс виклала також правові засади братської організації. При цьому вона коротко оглянула церковне і державне право, а також документи і привілеї, які становили нормативну базу діяльності братств. Найцікавішим і найважливішим сюжетом розділу є параграф «Статути», який закінчується підсумковою таблицею віднайдених текстів статутів братств, викладених в хронологічній послідовності. Всього, фіксується 36 таких документів, причому, найстарший з них походить з Судової Вишні і датується 1563 р., найпізніший – з Дрогобича, 1822 р. Серед них з XVI ст. збереглося 5 статутів, з XVII – 9, 22 статuti були надані братствам у XVIII – на початку XIX ст. На нашу думку, згадана частина дослідження має велику наукову новизну, причому дослідниця широко послуговується матеріалами статутів в усіх інших частинах роботи. Статути вивчено достатньо вичерпно.

Цікавим є дослідження науковця про посвяти братств, а також про братські уряди. У ході дослідження вдалося установити титули 122-х братств єпархії. Як правило, вони приймали посвяту тієї церкви, при якій були засновані; досить рідкими були подвійні титули, наприклад, у Лежайську (Вознесіння Господнього і Вознесіння Богородиці), а також титули, відмінні від посвяти церкви. Назагал, у регіоні домінували титули на честь святих (36% братств і 41% церков), найпопулярнішими були культу Св.Миколая, Івана Хрестителя та Михаїла Архангела, наступний розділ праці Б.Лоренс присвячений аналізу суспільного і кількісного складу братств, правил вступу, обов'язків і прав. Наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. братську спільноту становили руські мешканці міст регіону (30% всього населення міст). З появою у другій половині XVII ст. сільських братств

їх членами ставали селяни. З цього часу до братств вступали видатні міщани, а також навколишня шляхта і духовенство. За віком і статтю, братства поділялися на старші і молодші (межею було, як правило, одруження), а також сестринські. Джерельна інформація дозволяє автору говорити про переважання старших братств, до яких найчастіше вписувалися і чоловіки, і жінки. Б.Лоренс з'ясувала, що в XVII – XVIII ст. молодші братства діяли лише при 23 церквах єпархії. Сестринські братства були, проте, великою рідкістю (вони фіксуються, наприклад, в Дрогобичі). Кількісний склад братств характеризується великим розмаїттям. Найчастіше вони нараховували від кільканадцяти до 70 осіб. У XVIII ст. вони стали більш масовими, особливо в містах (наприклад, у Комарні братство Св.Трійці налічувало 447 чоловіків, 226 жінок). Причому, в братствах часто об'єднувалися представники католицького і східного обрядів. Часто до братств вписувалися цілі родини.

Докладно в монографії розглянуті матеріальні засади діяльності братств: земельні надання, доходи і видатки. На жаль, джерельний матеріал, який дозволяє реально говорити про економічні стосунки братської організації, походить лише з другої половини XVII ст. Перед тим братства обіймали, як правило, парафіяльний масток, а також розпоряджалися церковним скарбом (срібло, ікони, книги, одяг, посуд). Для з'ясування розміру бенефіцію Б.Лоренс скористалася даними поборових податків XVII ст. (найчастіше церква мала півлану поля); у другій половині XVIII ст. простежується тенденція до збільшення наділів. Окремих (від парафій) бенефіцій братства взагалі не мали. Назагал, їх права на нерухомість окреслюються лише в привілеях для новофундованих церков. Нечітко про це говорить і в братських статутах. Б.Лоренс проілюструвала згадані та інші відтінки майнових стосунків численними прикладами, переважно з XVIII ст. Наприклад, фіксуються випадки купівлі та продажу ґрунтів. Добре вивчено питання про братський скарб, фінансові проблеми та доходи братств (наприклад, доходи проілюстровані вибраним джерельним матеріалом для кінця XVIII ст.)²⁶. У порівнянні з латинським костьолом, матеріальне забезпечення руських церков було набагато гіршим.

Релігійні функції братств Б.Лоренс виводить, переважно, з текстів статутів унійних братств, які збереглися з XVIII ст. Йдеться про турботу християнського спасіння, поширення вчення про Віру і Церкву, хвали Бога і християнської любові, виховання на прикладі морального життя і виконання релігійних обов'язків. Від-

так, братства піклувалися про церкву та її облаштування, у разі необхідності будували нові церкви і дзвіниці. Виконання релігійних функцій дослідниця простежила і на прикладах забезпечення літургії необхідними речами: дзвонами, хрестами, свічниками, келихами та ін. Цікава і важлива сторінка цього виду діяльності – замовлення ікон і розбудова іконостасів, піклування про літургійні книги. У православний період братства контролювали діяльність духовенства, в тому числі і його виборність; в унійний період чимало братств користувалося правом їх презенту. Стосунки братств з священниками, які часто були небезхмарними, добре вивчені, проілюстровані численними прикладами з XVIII ст. Вимоги братств до духовенства знаходили відображення в статутах.

Окремо розглянуто освітньо-культурну діяльність братств. Б.Лоренс слушно підкреслює, що в братській програмі реформи церкви істотним елементом було піднесення рівня навчання духовного і світського. Відтак, широко засновувалися братські школи і друкарні. Дослідниця вважає, що спочатку, тобто в XVI ст., розвивалися саме братські школи, причому переважно в містах. Натомість у XVIII ст. з ініціативи церковної влади виникали парафіальні школи. Розглянувши процес розвитку шкільництва в цілій Київській митрополії, Б.Лоренс перейшла до специфіки регіону. Найстаршою тут вважається перемишльська школа при кафедрі Св.Івана Хрестителя, відома ще з XV ст., про яку піклувався наприкінці XVI ст. єпископ Михайло Копистенський. До відновлення школи мало відношення місцеве братство. Усього дослідниця виявила 38 таких шкіл, у хронологічних межах 1591 – 1780 рр. Сільських шкіл зафіксовано лише при 5 братствах: у Майдані Сенявському, Старому Місті, Страшевичах, Вежб'янах і Воютичах (хронологічні межі – 1726 – 1777 рр.). Б.Лоренс зібрала також вичерпний джерельний матеріал про школи, процес навчання, шкільні бібліотеки, вчителів та учнів. Поширення освіти, в тому числі й братської, спричинило великою мірою піднесення загального інтелектуального рівня руської людності регіону. У православний період братське шкільництво служило інтересам захисту православ'я, з переходом до унії, школи регіону втратили давнє значення і навіть понизився рівень навчання.

У коротких висновках Б.Лоренс зупинилася на потенційних можливостях подальшого дослідження теми, з огляду на фрагментарність джерельної бази. Такою є, наприклад, картина розвитку мережі сільських братств. Вона вважає також, що варто продовжити дослідження проблеми співіснування латинських і церковних братств Перемишльської єпархії. У до-

датках привертає увагу зведена таблиця церковних братств у містах єпархії з вказівками на першу писемну згадку, джерельну підставу і титул. Відтак, зібрано матеріал про 105 міських братств. З таблиці про сільські братства видно, що таких було в досліджуваній період 130.

Приглянемося прискіпливіше до тих моментів монографічного дослідження Б.Лоренс, які викликають дискусію. Перше, на що невимушено звертається увага українського читача – це типологічне визначення церковних братств, які названі однозначно: *братства східного обряду, братства церкви східного обряду, православні і унійні братства* та ін. Водночас щодо римо-католицьких братств вжито назву *латинські братства*. Видається, що дослідниці трохи не вистачило сміливості назвати церковні братства українськими, а костьольні – польськими. На наше переконання, саме документальна спадщина братств дозволяє чіткіше з'ясувати проблему етноконфесійної самотності українсько-білоруської церкви в розглядувану добу.

Маємо також декілька зауважень щодо вивченості кирилических рукописних книг братств, які зберігаються у львівських архівосховищах, зокрема, дрогобицьких. Так, наприклад, в книзі братства при церкві Св.Юрія ми нарахували сім окремих реєстрів братчиків: три старших, два сестринських, два молодших; причому молодші поділені на хлопчиків і дівчаток. Якщо наслідувати методику підрахунку братств, якою користується Б.Лоренс, то при церкві Св.Юрія діяло не два братства (старше і молодше), як вона вважає, а чотири. На нашу думку, кількість братств при одній церкві варто вираховувати за кількістю статутів, адже відомо, що сестринські і молодші братства на мали ні своїх статутів, ні окремих привілеїв. Також важко уявити, що при котрійсь із церков могло діяти сестринське чи молодше братство, без старшого.

Ще одна ремарка напрошується при спостереженні датування найдавніших згадок братських шкіл. Так, наприклад, Б.Лоренс першу згадку про братську школу при церкві Св.Юрія в Дрогобичі датує 1713 р. Проте зрозуміло, що вона діяла і раніше: братський бакаляр згадується в протокольному записі братської книги цієї ж церкви під 1692 р. Аналогічні приклади напрошуються і при прочитанні найстаріших свідчень про братські бібліотеки, наведені в дослідженні. Гадаємо також, що авторські сюжети про опікування братствами розбудовою іконостасів також вимагають глибшого опрацювання.

Дослідниця багато уваги приділила унійним братствам, а також впливові унії на загальний процес розвитку братсько-го руху. На нашу думку, матеріал зі згаданої проблеми, розки-

даний по книзі, міг би бути об'єднаний в один розділ, від чого праця значно виграла б, оскільки значно підсилилася б проблема інституційного розвитку мирянських організацій.

Незважаючи на сказане, вважаємо, що монографія Б.Лоренс має велику наукову новизну і містить ряд значних переваг, які яскраво виділяють її у великому масиві літератури про братства. Зрештою, це перше велике спеціальне дослідження, цілком присвячене історії братського руху на терені однієї єпархії. Відповідно, воно може слугувати зразком для написання історій братств інших українських єпархій Київської митрополії. Переконані, що книга Б.Лоренс дуже прислужиться українській науці і вона знайде численних читачів в Україні.

А.Гіль опублікувавши в Любліні в 2005 році свою монографію²⁷, яка присвячена Холмській дієцезії за 1596 – 1810 рр. простежує те, що на кінець XVI століття на території Хомської єпархії, існувало щонайменше два церковні братства – в Любліні і Краснімставі.

Говорячи про братство в Любліні при церкві Преображення Господнього, дослідник наводить дані, що 28 серпня 1594 року на прохання Михайла Рогози король Сигізмунд III Ваза видав люблінському братству привілей., яким підтверджував всі набуті права братства.²⁸

Попри певну оглядовість проблематики діяльності братств, дане дослідження є надзвичайно ґрунтовне і всебічно висвітлює історію Хомської єпархії.

Огляду джерел релігійних братств в кінці XVII і в XVIII століть, які знаходяться у Львівській Митрополичій Духовній Консисторії присвячена праця Магдалени Уйми²⁹. Яка в своєму дослідженні аналізує 201 фонд Львівського історичного архіву. Дослідниця зазначає, що братські статuti були писані руською мовою, хоча винятком слугує непродатований статут написаний повністю польською мовою, затверджений Леоном Шептицьким.

Дане дослідження хибує безпосередньо тим, що не дана класифікація джерел які розглядаються, вартувало б звернути увагу на інвентарні грамоти, вивчити магістратські книги.

Заслугує на увагу дослідження Лешека Цвікли³⁰, які видані в Любліні 2006 року. В цій праці один із розділів присвячений православним церковним братствам, як невеликій формі організації православного населення. Розділ поділяється на шість підрозділів. В першому розділі, який носить назву «Гене́за церковних братств», автор говорить про суперечність визначення в літературі генези братств, роблячи далеко неповний огляд історіографії, автор перераховує теорії генези братств, доводить

визначну роль світського елементу в братствах на території Речі Посполитої на відміну від братств Московської Русі, де церква перебувала в абсолютному підпорядкуванні цареві.

В другому невеликому підрозділі автором розглядаються правові підстави функціонування братств, в якому досить оглядово простежує устрій братств і відмінність ставропігійних братств від не ставропігійних.

Концентруючи увагу на функціях братств дослідник розглядає освітню її функцію. Говорячи, що імпульсом до закладання шкіл став розвиток реформації. Л.Цвікла наводить дані, що в 16-17ст. шкіл було відкрито понад двісті, а на переломі 17-18ст. школи були відкриті майже при кожній церкві. Звертає увагу автор і на харетативну діяльність братств. Досить обігово простежено діяльність шпиталів і притулків, які відкривались і фінансувались братствами. Роблячи підсумок розділу про православні церковні братства, автор робить висновок про те, що не дивлячись на широку освітню і харетативну діяльність братств, вони таки не зуміли підняти на належний рівень релігійну свідомість православного населення, але принаймі частина православного населення залишилась у православній вірі.

Підсумовуючи напрацювання польської історіографії, зазначаю, що на початкових етапах дослідження православних церковних братств, польські дослідники спеціальних великих досліджень не створили. Проблема досліджувалась крізь призму міжконфесійних конфліктів та розвитку і діяльності католицьких і унійних братств, відтак напрацювання дослідників є оглядовими і містять фактологічні помилки. Заслугою польських науковців є систематизація матеріалу про заснування, розвиток і діяльність православних церковних братств. Конфесійна заангажованість заважала польським історикам всебічно характеризувати історичні реалії, об'єктивно оцінити значення діяльності православних церковних братств.

Сьогоднішній стан польської науки, яка займається братською проблематикою демонструє великий потенціал, активно розробляються архівні джерела, розробились нові концептуальні підходи до вивчення проблеми.

Примітки:

¹ Ісаевич Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI - XVIII ст. – К., 1966; його ж: Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI- XVIII ст. – К., 1972; його ж. Братства та їхні школи. Шкільництво уніатів // Історія української культури. У 5-ти т.

– Т.2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – К., 2001. – С.549-564; його ж. Братства // Енциклопедія історії України. – Т.1. – К., 2003. – С.369-370.

² Йдеться про два розділи, написані дослідником до колективної праці про генезу унії. Див: Дмитриев М.В, Флоря Б.Н, Яковенко С.Г. Брестская уния 1596г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – начале XVII в. Часть I. Брестская уния 1596г. Исторические причины. – М., 1996. – С. 94-130.

³ Капраль М. Історіографія Львівського Успенського братства // Україна в минулому. – Вип.1. – Київ-Львів, 1992. – С.54-71.

⁴ Паславський І. Суспільно-культурна діяльність Львівського братства кінця XVI – першої половини XVII ст. в оцінці української історіографії // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. Доповіді та повідомлення... - Львів, 1996. – С. 43-51.

⁵ Шустова Ю.Э. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства как исторический источник (1586-1788). Автореферат дисс. ...канд. истор. наук. – М., 1998.

⁶ Лукашова С.С. Взаимоотношения клира и объединений мирян в восточных землях Речи Посполитой в конце XVI-го века. Автореферат дисс. ...канд. истор. наук. – М., 2001.

⁷ Лукашова С.С. Миряне и церковь: религиозные братства киевской митрополии в конце XVI века. – М.: Институт славяноведения РАН, 2006. – 320 с.

⁸ Шустова Ю.Э. Документы Львовского Успенского Ставропигиального братства (1586-1788). Источниковедческое исследование. – Москва, Рукописные памятники древней Руси, 2009. – 648 с.

⁹ Likowski E. Unia brzeska (r.1596). – Poznań, 1896. - 450с.

¹⁰ Lewicki K. Książę Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – 163 с.

¹¹ Chodynicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny. 1370-1632. – Warszawa, 1934. – 387 с.

¹² Наводимо декілька найновіших праць польських дослідників з теми. Див.: Flaga J. Rekrutacja do bractw religijnych w XVII i XVIII wieku na przykładzie archidiaconatu lubelskiego // Roczniki Humanistyczne. – Lublin, 1987. – Т.35, № 2. – С.101-115; ten же. Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku. – Lublin, 2004; Litak S. Bractwa // Litak S. Parafie w Rzeczypospolitej w XVI - XVIII wieku. – Lublin, 2004. – С.217-249.

¹³ Bardach J. Bractwa cerkiewne na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej XVI-XVII w. // Kwartalnik Historyczny. – 1967. - Т.74. – С.77-82; невеликий розділ Л.Беньковського – Bieńkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce // Kościół w Polsce. – Т.II. – Kraków, 1969. – С.834-835.

¹⁴ Kołbuk W. Ustawy i statuty unickich bractw cerkiewnych // Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich. Praca zbiorowa pod. red.: Ryszarda Luźnego, Franciszka Zielki i Andrzeja Kępińskiego. - Kraków, 1994. - S.329-336.

¹⁵ Kuźmak K., Szegda M. Cerkiewne bractwa // Encyklopedia katolicka. - T.III. - Lublin, 1995. - S.14-18.

¹⁶ Mironowicz A. Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej. - Białystok, Offset-print, 2003. - 207с.

¹⁷ На цю тему автор має також окрему статтю. - Mironowicz A. Geneza bractw cerkiewnych // Białoruskie Zeszyty Historyczne. - № 2. - Białystok, 1996. - S.22-30.

¹⁸ Mironowicz A. Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku. - Białystok, 1991. - S.39.

¹⁹ Litak S. Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XVII-XVIII wieku. Rozwój i problematyka // Przegląd Historyczny. - 1997. - T.88. - № 3-4. - S.501-512.

²⁰ Wereda D. Działalność bractw cerkiewnych w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // Religie. Edukacja. Kultura / Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi. - Lublin, 2002. - S. 579-590.

²¹ Див.: Lorens B. Unickie bractwo Świętego Onufrego w Jarosławiu // Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. - № 36. Seria społeczno-pedagogiczna i historyczna. Historia 8. - Rzeszów, 1999. - S.63-71; її ж. Gospodarczo-społeczne funkcje bractw religijnych na pograniczu etnicznym polsko-ruskim (Rusi Czerwonej) w czasach nowożytnych // Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń. - T.I / Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku. - Białystok, 1999. - S. 26-35; її ж. Sieć bractw cerkiewnych w diecezji przemyskiej obrządku wschodniego w XVI-XVIII wieku // Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. - № 40. Seria społeczno-pedagogiczna i historyczna. Historia 9. - Rzeszów, 2001. - S.79-95; її ж. Konfraternie cerkiewne diecezji przemyskiej w XVII i XVIII wieku // Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej / Pod. red. A.Jankowskiego i A. Klondera. - Bydgoszcz, 2004. - S. 213-227; її ж. Bractwa cerkiewne w miastach ziemi przemyskiej w XVI - XVIII wieku // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип.6. - Дрогобич, 2002. - С.197-208; її ж. Кsięgozbiory bractw cerkiewnych w eparchii przemyskiej w XVIII wieku // Kraków - Lwów. Książki - czasopisma - biblioteki XIX i XX wieku / Pod red. H.Kosętki. - T.VII. - Kraków, 2005. - S.57-64; Pelczar R., Lorens B. Cerkiewne szkoły brackie w eparchii przemyskiej w XVI-XVIII wieku // Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych. - T.LVII. - Kraków, 2004. - S.5-21.

²² Lorens B. Konfraternie cerkiewne diecezji przemyskiej w XVII i XVIII wieku. - S.213.

- ²³ Lorens B. Unickie bractwo Świętego Onufrego w Jarosławiu. – S.69-71.
- ²⁴ Lorens B. Bractwa cerkiewne w eparchii przemyskiej w XVII – XVIII wieku. – Rzeszów, Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – 336 с.
- ²⁵ Lorens B. Вказ. праця. – С. 8.
- ²⁶ Lorens B. Вказ. праця. – С. 201.
- ²⁷ Gil A. Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja. – Lublin, 2005. – 244 с.
- ²⁸ Gil A. Вказ. праця. – С. 45.
- ²⁹ Ujma M. Bractwa religijne w końcu XVII I W XVIII wieku w świetle źródeł zgromadzonych w consynozu greckokatolickim metropolitalnym lwowskim // Religijność na polskich pograniczach w XVI – XVIII wieku. – Zielona Góra, 2005. – S. 279 – 286.
- ³⁰ Ćwikła L. Polityka władz państwowych wobec Kościoła prawosławnego i ludności prawosławnej w Królestwie Polskim, Wielkim Księstwie Litewskim oraz Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1344-1795. – Lublin, 2006. – 340 с.

Vasyl Men'ko

Istoriya church fraternities in Ukraine in Polish historiography

In the article scientific work of Polish historiography is analysed on issue of church fraternities in Ukraine. Basic achievements and tendencies are rotined in the analysis of theme, the degree of research of separate aspects of problem is found out and discovered little the probed questions

Key words: brotherhoods, church, metroholitanete.

Надійшла до редколегії 01.11.2009.